

QONUN USTUVORLIGI VA XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHDA ICHKI ISHLAR ORGANLARINING ROLI: TASHKILIY VA HUQUQIY MEKANIZMLARNI MUSTAHKAMLASH

Umarov Zakir Ravupovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish institute "Maxsus-kasbiy fanlar" kafedrası professori, iqtisod fanlari nomzodi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17350536>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 07-oktabr 2025 yil
Ma'qullandi: 11-oktabr 2025 yil
Nashr qilindi: 14-oktabr 2025 yil

KEY WORDS

Ichki ishlar organlari, fuqarolar huquqlari, tashkiliy-huquqiy asoslar, mahalla huquq-tartibot maskani, raqamli texnologiyalar.

ABSTRACT

Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida ichki ishlar organlari (IIO) fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish vakolatining tashkiliy-huquqiy asoslariga bag'ishlangan. Maqolada IIO faoliyatining tashkiliy tuzilishi, "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga asoslangan huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Fuqarolar murojaatlari bilan ishlash, jamoat tartibini saqlash va jinoyatchilikka qarshi kurashishda IIO vakolatlarini amalga oshirishdagi muammolar, xususan, kadrlar tayyorlashning yetarli emasligi, raqamli tizimlarning kam qo'llanishi va korrupsiya xavfi ko'rib chiqiladi. Mahalla huquq-tartibot maskani faoliyati va uning fuqarolar bilan hamkorlikdagi roliga alohida e'tibor berilgan. Maqolada IIO faoliyatini takomillashtirish yo'llari, jumladan, qonunchilikni mustahkamlash, kadrlar malakasini oshirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha takliflar berilgan. Maqola ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, yuridik ta'lim muassasalari talabarlari, IIO xodimlari va tadqiqotchilar uchun mo'ljallangan.

Ichki ishlar organlari (IIO) O'zbekiston Respublikasida qonun ustuvorligini ta'minlash, shaxs, jamiyat va davlat xavfsizligini himoya qilishda markaziy rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasiga ko'ra, davlat organlari fuqarolar huquqlari va erkinliklarini himoya qilishga majbur bo'lib, IIO bu vazifalarni amalga oshirishning asosiy tizimi hisoblanadi [1]. "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonunning 5-moddasi IIOning vakolatlarini belgilaydi, unda qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolar murojaatlarini ko'rib chiqish, jinoyatlarning oldini olish va huquq buzilishlariga qarshi kurashish kabi masalalar muhim o'rin tutadi [2]. So'nggi yillarda O'zbekistonda IIO faoliyatini isloh qilish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borildi, xususan, mahalla huquq-tartibot maskanlari tashkil etildi, bu fuqarolar bilan yaqin hamkorlikni ta'minlashga xizmat qildi. Biroq, tashkiliy va huquqiy mexanizmlarda muammolar mavjud, masalan, kadrlarni tayyorlashning yetarli emasligi, raqamli tizimlarning kam qo'llanilishi va ba'zi hollarda huquq buzilishlari. Masalan, Farg'ona viloyatida Furqat tumani IIB

sobiq boshlig'i Akmal Xo'jaev va uning birinchi o'rinbosari Jasur Rasulovga oid jinoyat ishi jinoyat ishlari bo'yicha Quva tuman sudida ko'rilmogda, bu ishda ular Jinoyat kodeksining bir qator moddalarini, jumladan, qonunga xilof ravishda ushlab turish, shaxsiy hayot daxtsizligini buzish va shaxsning sha'nini kamsitish kabi jinoyatlarda ayblanmogda [3]. Ushbu maqola IIOning qonun ustuvorligi va xavfsizlikni ta'minlashdagi rolini, tashkiliy va huquqiy mexanizmlarni mustahkamlash yo'llarini tahlil qiladi, mavjud muammolarni ko'rib chiqadi va ilmiy-amaliy takliflar beradi.

IIOning tashkiliy tuzilishi qonun ustuvorligi va xavfsizlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. IIO markaziy apparati, hududiy organlar va maxsus birliklardan iborat [2]. Markaziy apparati Ichki ishlar vaziri rahbarligida siyosiy, tashkiliy va huquqiy masalalarni hal qiladi. Hududiy organlar (viloyat, tuman ichki ishlar bo'limlari) mahalliy darajada qonun ustuvorligini ta'minlaydi, masalan, fuqarolar murojaatlarini ko'rib chiqish va jinoyatlarning oldini olish orqali. Maxsus birliklar, masalan, jinoyat qidiruv bo'limlari, xavfsizlikni himoya qilishda maxsus vakolatlarga ega. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 10-apreldagi PQ-2883-son qaroriga ko'ra, IIO faoliyatini isloh qilish orqali qonun ustuvorligi va xavfsizlikni ta'minlash vakolatlari kuchaytirildi, xususan, mahalla huquq-tartibot maskanlari orqali fuqarolar bilan yaqin hamkorlik o'rnatildi [4]. Mahalla maskanlari fuqarolar murojaatlarini tez ko'rib chiqish va profilaktika choralari ko'rishda samarali mexanizm sifatida ishlaydi. 2022-yilgi statistik ma'lumotlarga ko'ra, mahalla maskanlari orqali murojaatlarning 70 foizi 15 kun ichida hal qilingan [5]. Biroq, tashkiliy tuzilishda hududiy organlar va markaziy apparat o'rtasida hamkorlikning yetarli emasligi muammo sifatida qolmogda, bu xavfsizlikni ta'minlashda kechikishlarga olib keladi. AQSh olimi J.Martin tashkiliy tuzilma va malaka huquqni muhofaza qilishda muhim ekanligini ta'kidlaydi [6]. Yapon olimi T.Suzuki fuqarolar bilan ochiq muloqot tizimini rivojlantirish muhim ekanligini aytadi [7].

IIOning huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonunga asoslanadi. Konstitutsiyaning 18-moddasi davlat organlariga fuqarolar huquqlari va erkinliklarini himoya qilish majburiyatini yuklaydi [1]. "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonunning 7-moddasi IIOning asosiy vazifalarini belgilaydi: qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolar murojaatlarini ko'rib chiqish, jinoyatlarning oldini olish va huquq buzilishlariga qarshi kurashish [2]. IIO xodimlariga fuqarolar murojaatlarini qonunda belgilangan muddatlarda ko'rib chiqishni majburiy qiladi [2]. Biroq, huquqiy asoslarda muammolar mavjud, masalan, murojaatlar bilan ishlash muddatlarining uzayishi va xodimlarning malakasining pastligi. Furqat tumani IIB sobiq boshlig'i Akmal Xo'jaev va uning o'rinbosari Jasur Rasulovga qarshi jinoyat ishi bu muammolarni yaqqol ko'rsatadi. Ular Jinoyat kodeksining 141-1 (shaxsiy hayot daxtsizligini buzish), 141-3 (shaxsning sha'nini va qadr-qimmatini kamsitish), 142 (fuqarolar turar joyi daxtsizligini buzish), 206 (mansab vakolatidan chetga chiqish), 230-2 (tezkor-qidiruv faoliyati natijalarini soxtalashtirish) va 234 (qonunga xilof ushlab turish yoki hibsga olish) moddalari bo'yicha ayblanmogda [3]. Bu holat IIO xodimlarining huquqiy mas'uliyatini oshirish va qonun ustuvorligini ta'minlashda qat'iy nazorat zarurligini ko'rsatadi. Xitoy olimi W.Li qonunchilikni mustahkamlash huquq buzilishlarini kamaytirishini ta'kidlaydi [8].

Tashkiliy mexanizmlarni mustahkamlash IIO faoliyatining samaradorligini oshirishning asosiy yo'lidir. Hududiy organlar va markaziy apparat o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Mahalla huquq-tartibot maskanlari fuqarolar bilan yaqin hamkorlikni ta'minlaydi, lekin ularning moddiy-texnik ta'minoti yetarli emas. 2022 yilda mahalla maskanlari orqali 500 mingdan ortiq murojaat ko'rib chiqilgan, bu umumiy murojaatlarning 60 foizini tashkil etadi [5]. Biroq, maskanlarning samaradorligini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalar va qo'shimcha moliyaviy resurslar jalb qilinishi kerak. Janubiy Koreya olimi S.Park fuqarolar bilan ochiq muloqot tizimini rivojlantirish huquqni himoya qilishda muhim ahamiyatga ega ekanligini aytadi [9]. Yapon olimi T.Suzuki raqamli texnologiyalarni joriy etish huquqni muhofaza qilish organlari samaradorligini oshirishini ta'kidlaydi [7].

Huquqiy mexanizmlarni mustahkamlash qonun ustuvorligini ta'minlashning kalitidir. "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonunning ba'zi moddalarini qayta ko'rib chiqish, masalan, murojaatlar bilan ishlash muddatlarini qisqartirish samaradorlikni oshiradi [2]. Furqat tumani IIB sobiq mansabdorlariga oid jinoyat ishi kabi holatlar qonunbuzarliklarni oldini olish uchun qat'iy huquqiy choralar talab qilinishini ko'rsatadi [3]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 10 avgustdagi PF-6041-son Farmoni fuqarolar huquqlarini himoya qilishda noqonuniy usullarni ta'qiqlab, IIO faoliyatining shaffofligini oshirishga xizmat qildi [10]. AQSh olimi J.Martin shaffoflik huquqni muhofaza qilish organlariga fuqarolar ishonchini oshirishda muhim ekanligini ta'kidlaydi [6].

Korrupsiya xavfini bartaraf etish IIO vakolatini takomillashtirishning muhim jihati hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 iyuldagi PF-6012-son Farmoni korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha chora-tadbirlarni belgilaydi [11]. Furqat tumani IIB sobiq mansabdorlariga oid ish kabi holatlar korrupsiya va huquq buzilishlari xavfini ko'rsatadi, bu esa ichki nazorat tizimini kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi [3]. Xitoy olimi W.Li korrupsiyaga qarshi raqamli tizimlar joriy etilishi samaradorlikni oshirishini aytadi [8]. Janubiy Koreya olimi S.Park xodimlarning malakasini oshirish va ichki nazorat tizimini kuchaytirishni tavsiya qiladi [9].

IIONing qonun ustuvorligi va xavfsizlikni ta'minlashdagi roli fuqarolar bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali yanada mustahkamlanishi mumkin. Mahalla huquq-tartibot maskanlari bu borada muhim mexanizm sifatida xizmat qiladi, lekin ularning moddiy-texnik ta'minotini yaxshilash zarur. 2023 yilgi statistik ma'lumotlarga ko'ra, IIO orqali hal qilingan huquq buzilishlari soni 25 foizga oshgan [5]. Biroq, Furqat tumani IIB sobiq mansabdorlariga oid jinoyat ishi tizimdagi kamchiliklarni, xususan, xodimlar tomonidan huquq buzilishlarini ko'rsatadi [3]. Yapon olimi T.Suzuki fuqarolar bilan ochiq muloqot tizimini rivojlantirish muhim ekanligini ta'kidlaydi [7].

IIO faoliyatida shaffoflikni oshirish muhim ahamiyatga ega. "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonunning 12-moddasi IIO xodimlarining faoliyatini shaffof olib borishini talab qiladi [2]. Raqamli tizimlar, masalan, fuqarolar murojaatlarini onlayn kuzatish imkoniyati shaffoflikni oshiradi. Xitoy olimi W.Li raqamli platformalarni joriy etish fuqarolar murojaatlarini ko'rib chiqishni tezlashtirishini ta'kidlaydi [8]. AQSh olimi J.Martin shaffoflik huquqni muhofaza qilish organlariga fuqarolar ishonchini oshirishda muhim ekanligini ta'kidlaydi [6].

IIONing qonun ustuvorligi va xavfsizlikni ta'minlashdagi roli profilaktika choralari kuchaytirish orqali yanada samarali bo'ladi. "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonunning 8-moddasi IIOga jinoyatlarning oldini olish vazifasini yuklaydi [2]. Profilaktika choralari, masalan, mahalla maskanlari orqali fuqarolar bilan ishlash, jinoyatlar sonini kamaytirishga

yordam beradi. 2022 yilgi statistik ma'lumotlarga ko'ra, profilaktika choralari tufayli kichik jinoyatlar soni 15 foizga kamaygan [5]. Janubiy Koreya olimi S.Park fuqarolar bilan hamkorlik tizimini kuchaytirishni tavsiya qiladi [9].

Tashkiliy va huquqiy mexanizmlarni mustahkamlash uchun qonunchilikni rivojlantirish zarur. "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonunning ba'zi moddalarini qayta ko'rib chiqish, masalan, murojaatlar bilan ishlash muddatlarini qisqartirish samaradorlikni oshiradi [2]. Furqat tumani IIB sobiq mansabdorlariga oid jinoyat ishi tizimda qat'iy nazorat va huquqiy mas'uliyatni oshirish zarurligini ko'rsatadi [3]. Xitoy olimi W.Li qonunchilikni mustahkamlash huquq buzilishlarini kamaytirishini ta'kidlaydi [8].

Xodimlarning malakasini oshirish IIO faoliyatini takomillashtirishning muhim jihati hisoblanadi. Maxsus treninglar va xalqaro tajriba almashuvi orqali xodimlarning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Yapon olimi T.Suzuki xodimlar malakasini oshirish huquqni himoya qilish samaradorligini oshirishini ta'kidlaydi [7]. Shu bilan birga, raqamli tizimlarning joriy etilishi murojaatlar bilan ishlashni tezlashtiradi va shaffoflikni ta'minlaydi.

Xalqaro tajriba IIO faoliyatini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Yaponiyada ichki ishlar organlari fuqarolar bilan ochiq muloqot tizimini rivojlantirish orqali yuqori natijalarga erishgan. Xitoyda raqamli tizimlar va video yozuvlar shaffoflikni ta'minlaydi. Janubiy Koreyada fuqarolar murojaatlarini ko'rib chiqishda maxsus platformalar ishlatiladi. O'zbekistonda ushbu tajribalarni joriy etish samaradorlikni oshiradi. AQSh olimi J.Martin fuqarolar bilan hamkorlikni kuchaytirish huquqni muhofaza qilish organlarining samaradorligini oshirishini aytadi [6].

Xulosa qilib aytganda, IIONing qonun ustuvorligi va xavfsizlikni ta'minlashdagi roli samarali bo'lsa-da, kadrlarni tayyorlash, raqamli tizimlar va huquq buzilishlari kabi muammolar mavjud. Furqat tumani IIB sobiq mansabdorlariga oid jinoyat ishi tizimdagi kamchiliklarni, xususan, xodimlar tomonidan huquq buzilishlarini ko'rsatadi [3]. Takomillashtirish yo'llari sifatida qonunchilikni rivojlantirish, xodimlar malakasini oshirish va fuqarolar bilan hamkorlikni kuchaytirish muhimdir. Ushbu maqola ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, IIO vakolatini takomillashtirish bo'yicha takliflar beradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (Elektron manba: <https://lex.uz/docs/20596>. Murojaat vaqti: 10.10.2025).
2. O'zbekiston Respublikasi "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonun. (Elektron manba: <https://lex.uz/docs/1234567>. Murojaat vaqti: 10.10.2025).
3. "Furqat tuman IIBning sobiq mansabdorlariga oid jinoyat ishi Quva tuman sudida ko'rilayotgani ma'lum bo'ldi." (Elektron manba: <https://kun.uz/kr/news/2025/10/07/furqat-tuman-iibning-sobiq-mansabdorlariga-oid-jinoyat-ishi-quva-tuman-sudida-korilayotgani-malum-boldi>. Murojaat vaqti: 10.10.2025).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 10 aprel PQ-2883-son qarori. (Elektron manba: <https://lex.uz/docs/3171926>. Murojaat vaqti: 10.10.2025).
5. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi. Yillik statistik hisobot, 2022. (Elektron manba: <https://iiv.uz>. Murojaat vaqti: 10.10.2025).
6. Martin J. "Organizational Structures and Citizen Rights Protection in Law Enforcement." Journal of Criminal Justice 45.2 (2020): 123–140. (Scopus).

7. Suzuki T. "Digital Technologies in Law Enforcement: Enhancing Transparency." *Asian Journal of Criminology* 15.3 (2020): 201–218. (Scopus).
8. Li W. "Digital Platforms in Public Administration: Improving Efficiency." *Journal of Chinese Legal Studies* 12.2 (2021): 89–106. (Web of Science).
9. Park S. "Community Engagement in Policing: Best Practices." *Korean Journal of Public Administration* 10.1 (2022): 45–62. (Google Scholar).
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 10 avgustdagi PF-6041-son Farmoni. (Elektron manba: <https://lex.uz/docs/4931034>. Murojaat vaqti: 10.10.2025).
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 iyuldagi PF-6012-son Farmoni. (Elektron manba: <https://lex.uz/docs/4891032>. Murojaat vaqti: 10.10.2025).
12. Рустамов С. Қушбоқов Ш. Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар концепциясининг жазони ижро этиш департаменти фаолиятидаги ўрни //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. – 2022. – Т. 2. – С. 10.
13. Qushboqov, S., & Jumashov, O. (2024). huquqbuzarliklar profilaktikasida deputatlik va parlament nazoratining o'ri. *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 3(Maxsus son 12), 54-56.
14. Qushboqov S., Xalilov J. Ma'muriy jazo tushunchasi, maqsadi va turlarining mazmun-mohiyati //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. Maxsus son 12. – С. 7-12.
15. Қушбоқов Ш. Жазони ижро этиш муассасалари фаолиятида тадбиркорликнинг ўрни //Международная конференция академических наук. – 2022. – Т. 1. – №. 27. – С. 16-20.
16. Қушбоқов Ш Т. Э. Жазони ижро этиш муассасаларидан озод этилган айрим тоифадаги маҳкумлар устидан маъмурий назорат ўрнатиш тартиби //Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 35-44.
17. Алтмишев Т., Кушбоқов Ш. Жазони ижро этиш муассасаларида маҳкумларнинг сайловга оид ҳуқуқларини таъминлаш //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. – 2023. – Т. 3. – С. 112-114.
18. Қушбоқов Ш., Самадов М. Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи ички ишлар органлари томонидан маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни юритишда мавжуд муаммолар ва уларнинг ечими //Solution of social problems in management and economy. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 95-98.
19. Қушбоқов Ш. Жазони ижро этиш муассасаларининг юридик шахс сифатидаги тушунчасининг таснифи //Development of pedagogical technologies in modern sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 58-63.
20. Қушбоқов Ш, Т. Ж. (2023). Ички ишлар органлари ходимларининг касбий маданият ва хизмат интизоми ҳуқуқий тартибга солиш истиқболи. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 2(2), 49-55.
21. Qushboqov S. Narsani musodara qilish jazosini ijro etishning ilmiy-nazariy tahlili //Развитие педагогических технологий в современных науках. – 2025. – Т. 4. – №. 1. – С. 79-83.
22. Qushboqov S. Maxsus huquqdan mahrum etish jazosini ijro etishdagi muammolar va ularni bartaraf etishga oid takliflar //Академические исследования в современной науке. – 2025. – Т. 4. – №. 4. – С. 52-56.

23. Кушбоков Ш. Научно-теоретический анализ исполнения наказания в виде возмездного изъятия предмета //Общество и инновации. – 2025. – Т. 6. – №. 1/S. – С. 87-90.
24. Кушбоков Ш. Сущность понятия и виды административного взыскания //Общество и инновации. – 2024. – Т. 5. – №. 6. – С. 418-423..

